

***Czy da się nauczyć języka, który wymiera na naszych oczach?
Refleksja nad podręcznikiem do dolnołużyckiego***

***Is it possible to learn a language dying out in front of us?
Reflection on a Lower Sorbian textbook***

Rec.: Juro Šrejdar, Viktor Zakar, *Pó serbsku! Gramatika za wuknjecych/Grammatik für Lernende*, Budziszyn 2017, Niemcy: Ludowe Nakładnistwo Domowina, ss. 136.

Tomasz Majta

Słowa kluczowe

język dolnołużycki, podręcznik, Niemcy, nauka, języki słowiańskie

Keywords

Lower Sorbian language, textbook, Germany, learning, Slavic languages

Abstrakt

Niniejszy artykuł zawiera recenzję podręcznika do nauki języka dolnołużyckiego, zatytułowanego *Pó serbsku! Gramatika za wuknjecych/Grammatik für Lernende*. W tekście dokonano krótkiej analizy formy i treści książki, ze szczególnym uwzględnieniem walorów dydaktycznych podręcznika w celu oceny publikacji. Ponadto artykuł zawiera krótki szkic aktualnej sytuacji socjolingwistycznej na Dolnych Łużycach.

Abstract

This article reviews a Lower Sorbian language textbook, called *Pó serbsku! Gramatika za wuknjecych/Grammatik für Lernende*. The text briefly analyses the form and content of the book, with special attention paid to the didactic qualities of the handbook to valorise the publication. In addition, the text contains a brief sketch of the current sociolinguistic situation in Lower Lusatia.

Język dolnołużycki (dolnołuž. dolnoserbska rěc, dolnoserbšćina) to jeden z dwóch łużyckich języków, które są używane na terenie Niemiec i mają tam status języka regionalnego. Język dolnołużycki jest językiem wymierającym, szereg działań zastosowanych na poziomie federalnym w Saksonii i Brandenburgii, okazał się nieskuteczny. Zgodnie z ostatnimi badaniami, przeprowadzonymi na potrzeby czeskiej pracy naukowej pt. *Lužičtí Srbové na přelomu 20./21. století*, liczba mówiących tym językiem oscyluje między 1-2 tys. użytkowników¹. Jak wynika jednak z rozmowy z Grzegorzem Wiczorkiem, popularyzатorem języka dolnołużyckiego, a zarazem byłym, wieloletnim redaktorem naczelnym wydawanego w języku dolnołużyckim tygodnika „Nowy Casnik”, faktyczna liczba mówiących w języku dolnołużyckim nie przekracza 300². Większość aktywnych użytkowników tej mowy to osoby w wieku zaawansowanym, urodzone w latach 20. i 30., względnie na początku lat 40. Mimo prób rewitalizowania języka dolnołużyckiego i wprowadzenia go do szkół, działania te okazały się nieskuteczne i niewystarczające. Język dolnołużycki na pewnym etapie (od lat 20. do 30. ubiegłego stulecia), przestał być przekazywany z pokolenia na pokolenie, obecnie najstarsze generacje natywnych użytkowników tego języka nauczyły się go nie od rodziców, ale dziadków. Ci sami ludzie zwykle już nie czuli potrzeby przekazywania dolnołużyckiego, ponieważ wszelkie funkcje języka wernakularnego spełniała dotychczasowa lingua franca – czyli język niemiecki. Obecnie język dolnołużycki funkcjonuje w przestrzeni szkolnej jako jeden z nauczanych przedmiotów. Jego funkcjonowanie ogranicza się jednak głównie do lekcji i przedstawień szkolnych, a także odpustów czy festynów ludowych³.

Mimo to zostały podjęte szeroko zakrojone działania, które mają na celu zachowanie dolnołużyckiej mowy. Jednym z najważniejszych jest program „Witaj”, przygotowany przez organizację o tej samej nazwie⁴. Program ten zakłada nauczanie języka dolnołużyckiego już na etapie przedszkola. Mimo że efekty programu są dalekie od zadowalających, wraz z systemowymi działaniami, rozwinął się rynek podręczników do nauki języka, słowników i pomocy dydaktycznych. Przedmiotem niniejszej recenzji jest wydana po raz pierwszy w 2017 roku przez budziszyńskie wydawnictwo *Domowina* pozycja zatytułowana *Pó serbsku! Gramatika za wuknjecych/Grammatik für Lernende*.

¹ L. Šatava, *Lužičtí Srbové na přelomu 20./21. Století*, Praga 2020, s. 81.

² T. Majta, *Dolne Łużyce. Przedmurze Słowiańszczyzny czy ostatni „żubr” w Niemczech?*, [in:] https://wydarzenia.interia.pl/zagranica/news-dolne-luzyce-przedmurze-slowianszczyzny-czy-ostatni-zubr-w-n,nId,2457657#utm_source=paste&utm_medium=paste&utm_campaign=chrome (dostęp 22 V 2024).

³ Ibidem.

⁴ J. Kaulfürstowa, *Witaj – ein Geschenk für Ihr Kind*, Budziszyn 2020.

Inaczej niż działania programu „Witaj”, które zakładają popularyzację dolnołużyckiego wśród najmłodszych, podręcznik ten skierowany jest dla chcących udoskonalić swą biegłość gramatyczną, posiadających już komunikatywną znajomość tego języka (poziomy od B1 do B2), dorosłych. Jak reklamują autorzy, podręcznik ten *jest przeznaczony dla uczniów i zainteresowanych osób z Niemiec i zagranicy, które chcą opanować język dolnołużycki. Książka zawiera ćwiczenia z rozwiązaniami oraz broszurę z przeglądem gramatycznym jako dodatek*. Ten zwięzły opis doskonale charakteryzuje tę pozycję, liczący 136 stron podręcznik jest raczej lakoniczny i oszczędny w formie, nie zawiera ilustracji czy dodatkowych graficznych szablonów, które ułatwiałyby naukę wzrokowcom. Książkę podzielono na 10 zasadniczych rozdziałów (plus przedmowa i wykaz skrótowców). Każdy z rozdziałów poświęcony został poszczególnym aspektom gramatycznym języka dolnołużyckiego. Jak podkreślają we przedmowie autorzy, taki podział i układ został wprowadzony z myślą o niemiecko- i słowiańskojęzycznych uczniach. Oprócz suchych zasad gramatycznych, każdy z rozdziałów zawiera też przykłady codziennego użycia tych struktur.

Jak przyznają autorzy w przedmowie podręcznika, książka ta opiera się na wydanych wcześniej na terenie Niemiec przez wydawnictwo Domowina dolnołużyckich publikacjach dydaktycznych: *Nidersorbische Grammatik* z 1976 roku, a także na dwóch pozycjach autorstwa Manfreda Starosty – jednego z najbardziej znanych i zasłużonych publicystów dolnołużyckich. Chodzi o opublikowany w 1992 roku podręcznik *Niedersorbisch schnell und intensiv* oraz magnum opus wyżej wymienionego autora: *Dolnoserbsko-nimski* słownik z 1999 roku⁵. Powyższe publikacje stanowią merytoryczną osnovę recenzowanego podręcznika, który dzięki nawiązaniu do używanych w dydaktyce od lat książek, zyskał ustrukturyzowaną formę, umożliwiającą szybkie przyswojenie wiedzy. Wszystkie części zostały też podzielone w intuicyjny sposób, dzięki czemu *Pó serbsku!* sprawdzi się doskonale jako podręcznik do szybkiej powtórki informacji. Książka kolejno omawia dolnołużyckie czasowniki, imiesłowy, rzeczowniki, przymiotniki, zaimki, spójniki, zaimki oraz – ze szczególną uwagą i niezwykłą drobiazgowością – liczebniki.

Przez tak skonstruowaną formę podręcznika, już na pierwszy rzut oka widoczny jest na wskroś słowiański charakter dolnołużyckiej gramatyki. Dzięki omawianym przez autorów przykładom, użytkownicy jakiegokolwiek innej słowiańskiej mowy natychmiast dostrzegą podobne konstrukcje i struktury, a osoby niemieckojęzyczne będą miały ułatwione zadanie podczas próby przyswojenia dolnołużyckiego – języka zupełnie niepodobnego

⁵ J. Šrejdar, V. Zakar, *Pó serbsku! Gramatika za wuknjecych/Grammatik für Lernende*, Budiszyn 2017.

pod tym względem do niemieckiego. Mimo słowiańskiego charakteru języka dolnołużyckiego, *Pó serbsku* paradoksalnie unaocznia długotrwały wpływ i oddziaływanie języka niemieckiego na ginącą za Odrą mowę Słowian. Chodzi przede wszystkim o same nazwy części mowy: te w większości są kalkami z języka niemieckiego: zamiast czasowników w języku dolnołużyckim mamy werby, imiesłowy to participy etc. Wyjątkiem są jedynie liczebniki, których nazwa (licebniki) przypomina tę polską.

Przyszłość języka dolnołużyckiego jest niepewna, brak ciągłości między-pokoleniowej w przekazywaniu mowy i długoletnie zaniedbania systemowe sprawiły, że aktualnie publikacja *Ethnologue* klasyfikuje ten język jako umiarkujący (kat. 8a)⁶. Niezależnie od tego faktu, mowa dolnołużycka wciąż spełnia wszelkie kryteria pełnoprawnego języka literackiego, z każdym rokiem wydawane są coraz to nowe publikacje. Dotyczy to zarówno beletrystyki, reportaży, książek dla dzieci czy wydawnictw religijnych. Mimo zawężającej się rdzennej społeczności dolnołużyckiej, na tych terenach wciąż pojawiają się osoby chcące nauczyć się tej ginącej, lokalnej mowy. Wśród nich znajdują się również Polacy, którzy gładko przenikają do miejscowych organizacji i je współtworzą. Taką osobą jest chociażby były redaktor naczelny „Nowego Casnika”, wcześniej wzmiankowany Grzegorz Wiczorek. Jak sam przyznał: *Jest krąg entuzjastów, którzy nie poprzestają na wiedzy szkolnej, tylko próbują się wtopić w tę społeczność, która jeszcze istnieje. I są ludzie – młodszy ode mnie – którzy tym językiem posługują się bardzo dobrze, również fonetyka jest u nich bez zarzutu. Ale jest ich dosłownie garstka*⁷. Owa garstka entuzjastów z pewnością potrzebuje rzetelnych i merytorycznych podręczników oraz pomocy dydaktycznych. *Pó serbsku!* niestety nie wystarczy do biegłego opanowania tego języka, nie nadaje się również jako wprowadzenie do nauki, a sucha forma może odrzucić od tego podręcznika najmłodszych.

Jednakowoż ta publikacja doskonale spełnia swoją funkcję: użytkownicy dolnołużyckiego, władający tym językiem na poziomie B1-B2, mogą dzięki podręcznikowi usystematyzować wiedzę, pozbawiona efektywności szata graficzna książki jest jednocześnie przejrzysta i prosta, dzięki czemu łatwo znaleźć poszczególne rozdziały, a dokładne omówienie zasad języka dolnołużyckiego wraz z przykładami sprawia, że podręcznik ten sprawdzi się jako nieoceniona pomoc dydaktyczna zarówno dla uczących się z Niemiec, jak i dowolnego kraju słowiańskiego. Co więcej – *Pó serbsku!* może przydać się

⁶ Sorbian, Lower, [in:] <https://www.ethnologue.com/language/dsb/> (dostęp 22 V 2024).

⁷ T. Majta, *Dolne Łużyce. Przedmurze Słowiańszczyzny czy ostatni „żubr” w Niemczech?*, [in:] https://wydarzenia.interia.pl/zagranica/news-dolne-luzyce-przedmurze-slowianszczyzny-czy-ostatni-zubr-w-n,nId,2457657#utm_source=paste&utm_medium=paste&utm_campaign=chrome (dostęp 22 V 2024).

również autorom publikacji dotyczących gramatyki historycznej języków słowiańskich – dolnołużycki, w przeciwieństwie do innych słowiańskich narzeczy, zachował archaiczne struktury, takie jak liczba podwójna czy aoryst. Dzięki temu może być doskonałym narzędziem porównawczym do prac z zakresu językoznawstwa w ujęciu synchronicznym i diachronicznym.

Bibliografia

- Faßke Helmut, *Der Niedersorben Wendisch*, Budziszyn 2003.
- Hannuscher Erwin, *Niedersorbisch praktisch und verständlich*, Budziszyn 1998.
- Jodlbauer Ralph, Gunter Spieß, Han Steenwijk: *Die aktuelle Situation der niedersorbischen Sprache*, Budziszyn 2001.
- Janaš Pětr, *Niedersorbische Grammatik*, Budziszyn 1976.
- Majta Tomasz, *Dolne Łużyce. Przedmurze Słowiańszczyzny czy ostatni „zubr” w Niemczech?*, [in:] https://wydarzenia.interia.pl/zagranica/news-dolne-luzyce-przedmurze-slowianszczyzny-czy-ostatni-zubr-w-n,nId,2457657#utm_source=paste&utm_medium=paste&utm_campaign=chrome (dostęp 22 V 2024).
- Marti Roland, *Ó w dolnoserbbsčínje*, [in:] https://www.coli.uni-saarland.de/groups/BM/phonetics/contents/phonus-pdf/phonus11/phonus_11_marti.pdf (dostęp 22 V 2024).
- Starosta Manfred, *Dolnoserbbsko-nimski słownik*, Budziszyn 1999.
- Starosta Manfred, *Niedersorbisch schnell und intensiv*, Budziszyn 1992.
- Šatava Leoš, *Lužičtí Srbové na přelomu 20./21. Století*, Praga 2020.
- Šrejdar Juro, Zakar Viktor, *Pó serbsku! Gramatika za wuknjecych/Grammatik für Lernende*, Budziszyn 2017.